

TEORETYCZNE KONTEKSTY PROJEKTOWANIA DYDAKTYCZNEGO KURSÓW E-LEARNINGOWYCH

Powiązanie e-learningu z pedagogiką uwidacznia się coraz bardziej, w obszarze e-edukacji stosuje się coraz więcej pojęć i procesów, które leżą w obrębie zainteresowań nauk pedagogicznych. Najbardziej widoczne obszary styku pedagogiki z e-learningiem wynikają z następujących założeń edukacji internetowej:

- projektowanie treści dydaktycznych zgodnie z założeniami modelu konstruktywistycznego, w którym media są narzędziami pracy intelektualnej;
- wykorzystanie w edukacji jako środków dydaktycznych mediów, które cechuje multimedialność, interaktywność, hipertekstowość;
- zmiana paradygmatu roli nauczyciela/prowadzącego kurs na moderatora, tutora, konsultującego eksperta;
- preferowanie w procesie kształcenia samokształcenia kierowanego;
- korzystanie w projektowaniu treści dydaktycznych z nowych trendów edukacji, np. edukacja poza kampusem, bez szkoły, kryzys tradycyjnej szkoły, edutainment itp.

E-learning oprócz pedagogiki jest powiązany z innymi naukami społecznymi, m.in. psychologią, socjologią i filozofią.

Psychologiczne podstawy e-edukacji wyprowadzane są z założenia indywidualizowanego podejścia do wszystkich podmiotów uczestniczących w kształceniu zdalnym. Do najczęściej wymienianych psychologicznych cech e-learningu należą:

- indywidualizacja – oznacza dostosowanie procesu uczenia się do indywidualnych cech i potrzeb jednostki, dotyczy to także indywidualnego doboru metody i stylu, a także zgodności z typem inteligencji;
- niezależność czasu, miejsca, tempa pracy – poczucie wolności w zarządzaniu swoim czasem sprzyja rozwojowi kreatywności. Uczący się może stosować niekonwencjonalne sposoby pracy zintegrowane ze stylem życia, zainteresowaniami, zdolnościami i potrzebami;
- większe wymagania dotyczące motywacji i samokontroli – w e-learningu występuje zwiększona konieczność przejęcia przez uczących się odpowiedzialności za osiągnięte efekty. Nie każdy zdolny użytkownik kursu zdalnego dobrze radzi sobie w procesie kształcenia prowadzonym na odległość za pomocą Internetu. Zdecydowanie lepiej radzą sobie osoby zdyscyplinowane, które pilnują terminowego wykonania zadań i biorą udział

w dyskusjach na forum. Postawa silnego zmotywowania pozwala na poczucie wspólnoty w wirtualnym środowisku uczenia się, a co za tym idzie współodpowiedzialności za wyniki, także innych członków grupy;

- potrzeba stymulowania samokształcenia – brak bezpośredniego kontaktu oraz stałego spotykania się sprzyja u osób słabej zmotywowanych rezygnacji z pokonywania trudności. Spychanie zobowiązań na koniec terminu rozliczenia, szczególnie zadań trudnych, powoduje nagromadzenie zbyt dużej ilości zaległości. Przeciwdziałanie tym zjawiskom polega na stałej kontroli logowań i aktywności na platformie zdalnego nauczania oraz bezwzględny rozliczaniu z terminowego wykonywania zadań;
- rozwijanie ciekawości poznawczej – bezpośredni dostęp do wiedzy, bez pośrednictwa nauczyciela, osoby prowadzącej kurs, sprzyja poszukiwaniu i poszerzaniu wiedzy podstawowej potrzebnej do zaliczenia;
- zmiana relacji nauczyciel–uczeń – możliwość bezpośrednich kontaktów z nauczycielem wpływa na zmianę relacji z osobami uczącymi się – są one częstsze i bardziej bezpośrednie, bliższe; specyfika tych kontaktów wynika ze zwyczajów panujących w sieci – w komunikacji przez pocztę elektroniczną lub forum znikają często bariery występujące podczas rozmowy nauczyciel uczeń twarzą w twarz;
- zmiana roli nauczyciela jako mistrza – osoba prowadząca kurs online przyjmuje rolę zwykle przewodnika, wskazuje miejsca i sposoby realizacji projektów, komentuje i konsultuje działania zespołu. Nie realizuje już roli mentora w tradycyjnym znaczeniu, uczestniczy w procesie grupowym jako jeden z członków zespołu.

Przez ostatnie pół wieku zmieniały się koncepcje psychologiczne i poglądy na temat poznania. Równocześnie obserwujemy przejście od nauczania tradycyjnego, prowadzonego głównie przez nauczyciela, do nauczania wspomaganego różnymi środkami technicznymi, w tym głównie komputerem. Nowe technologie e-learningowe rozwijały się wraz z ewolucją technologii, z jednej strony, a z drugiej – z rozwojem teorii przekazu informacji i kolejnych koncepcji psychologicznych. Obecna w e-learningu technologia informacyjno-komunikacyjna stanowi jego ważny element, natomiast jedynie instrumentalny z punktu widzenia kształcenia. Najważniejsze stają się wszystkie działania organizacyjne i dydaktyczne nakierowane na człowieka, bezpośredniego odbiorcę kursu, narzędzia użyte w nim przyjmują rolę podrzędną. W kształceniu elektronicznym należy stosować modele, które umożliwiają taką organizację procesu dydaktycznego, aby dochodziło w nich do integracji trzech sfer: poznawczej, motywacyjnej i instrumentalnej. Technologie informacyjne oraz koncepcje psychologiczno-pedagogiczne wpływają na rozwój procesów dydaktycznych poprzez metody projektowania treści dydaktycznych oraz stosowanych środków edukacyjnych. W projektowaniu treści dydaktycznych w kształceniu multimedialnym należy podchodzić do teorii uczenia się w sposób kompleksowy i komplementarny, ponieważ każda

z nich zawiera elementy umożliwiające wielowymiarowe podejście do procesu uczenia się i psychiki ludzkiej, natomiast żadna z nich nie uwzględnia wszystkich optymalnych wymiarów uczenia się człowieka. W procesie projektowania optymalnych rozwiązań metodycznych przyjmuje się komplementarność dydaktyczną, uzupełniając poszczególne koncepcje i metody zgodnie z potrzebami odbiorców treści i formy organizacyjnej procesu dydaktycznego. Nowoczesna dydaktyka mediów wykorzystuje najnowsze wyniki badań z zakresu psychologii poznawczej, kognitywistyki, socjologii, cybernetyki, teorii (tele)komunikacji i interakcji człowiek–komputer. W pracach badawczych dotyczących e-learningu i w praktyce projektowania dydaktycznego materiałów dominują dwa główne nurty: behawioralny i konstruktywistyczny.

Geneza projektowania dydaktycznego kursów online – behawiorystyczne teorie uczenia się

Nurt behawioralny wykorzystywany w e-learningu opiera się na założeniach psychologii behawioralnej oraz wybranych elementach nauczania programowanego, wykorzystującego behawiorystyczne podejście do kształcenia. Do tej pory jedną z najpopularniejszych formuł pracy na platformach e-learningowych była behawioralna organizacja pracy oparta na indywidualnym wykonywaniu zaplanowanych działań, uporządkowanych w określony z góry ciąg zadaniowy (moduły, lekcje, bloki). Dopiero pojawienie się internetowych społeczności uczących się zmieniło formę organizacyjną procesu edukacyjnego na platformach e-learningowych. Możliwość sekwencyjnego przetwarzania informacji oraz treści zamieszczone w układzie liniowym i eksponowanie związków przyczynowo-skutkowych dają platformy opracowane zgodnie z koncepcją behawioralną. Zapewniają one także użytkownikom poczucie bezpieczeństwa – jasność wymagań kursu, pełny obraz procesu kształcenia i poczucie celowości. Narzędzia stosowane do przygotowania materiałów kursowych tego typu materiałów, do tak zaplanowanej struktury, są łatwe i powszechnie dostępne. Dlatego też jest to często wybierana strategia nauczania e-learningowego, w której zwykle dominują metody podawcze, materiał przekazywany jest w postaci wykładu, przekazu strumieniowego, plików z zadaniami, prezentacji o różnym stopniu zaawansowania (niekiedy imponujących skomplikowaniem technicznym) czy sfilmowanych i opracowanych dydaktycznie demonstracji. W koncepcji tej wiele uwagi poświęca się również formom sprawdzania skuteczności przekazu wiedzy. Dominują rozbudowane formy testowania i zadań problemowych, elementy sprawdzające stanowią ważną część kursu zdalnego, zaprojektowanego zgodnie z zasadami behawioryzmu. Dostępnych jest wiele narzędzi służących do weryfikowania zdobytej wiedzy podczas kursu, poczynając od prostych testów do uzupełnienia w pliku tekstowym i przesłania na platformę, poprzez interaktywne formularze połączone z bazą danych, testy oparte na prezentacjach multimedialnych, rozbudowane testy z elementami graficznymi, aż po programy do kon-

struowania testów sprawdzających lub testów do samokształcenia. Różnorodność form sprawdzających umożliwia nadal dynamiczny rozwój kursów, gdzie proces kształcenia prowadzony jest zgodnie z koncepcją behawioralną: od pokazu, poprzez podanie sposobu wykonania, przeciwienie po sprawdzeniu stopnia przyswojenia wiedzy przez studenta. Jednak przyjęcie założenia, że samo zamieszczenie w kursie materiałów wizualizujących oraz zadań kontrolnych wystarczy do zrealizowania zamierzonych celów dydaktycznych jest błędne. W projektowaniu kursu należy uwzględniać indywidualne potrzeby i podmiotowość uczestników, a co za tym idzie – założyć nieprzewidywalność przebiegu procesu edukacyjnego, ze względu na różne sposoby zachowania się użytkowników kursu. Niestety wiele powstających kursów e-learningowych projektowane jest w nurcie behawiorystycznym, przy założeniu, że mają być jedynie transmisją przez sieć treści merytorycznych, dystrybuowanych przez autora kursu/nauczyciela do osób uczących się, a proces zapamiętania odbędzie się ściśle ustaloną ścieżką poznawczą, m.in. poprzez przygotowane formy kontrolne i powtórzeniowe. Zastosowanie behawioralnego podejścia może jedynie wspierać narzędzia do zarządzania kursami e-learningowymi przez wytworzenie behawioralnego środowiska pracy, m.in. przez:

- pełną kontrolę logowań i monitorowanie wszystkich wykonywanych działań przez każdego uczestnika kursu;
- wprowadzenie wzmocnień pozytywnych i negatywnych w celu motywowania do podjęcia działań w kursie lub karania za ich brak;
- przekazanie z góry zaplanowanego harmonogramu zadań do wykonania i planu cyklu dyskusji online lub konsultacji;
- częste wykorzystywanie związków przyczynowo-skutkowych w kursie i jego organizacji;
- wykorzystywanie w narzędziach dydaktycznych i instrukcjach do zadań znanych powszechnie rozwiązań lub mechanizmów itp.

Niektórzy z badaczy zachęcają do łączenia perspektywy behawioralnej z konstruktywistyczną w jednym kursie, podkreślając jednak, że e-learning ma bardziej konstruktywistyczny charakter, ze względu na aspekt samodzielnego uczenia się i pracy w sieci oraz konieczność samodzielnego rozwiązywania większości sytuacji problemowych.

Technologie informacyjno-komunikacyjne wspomagają kształtowanie umiejętności poznawczych wyższego rzędu, które są niezbędne w dostrzeganiu, określaniu i rozwiązywaniu problemów oraz podejmowaniu decyzji, co w sposób skuteczny pozwala jednostkom na funkcjonowanie w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Obecnie podstaw nowoczesnej dydaktyki upatruje się w wykorzystaniu teorii konstruktywistycznych i kognitywistycznych. Współcześnie wielu teoretyków e-learningu odwołuje się do tych teorii i modeli w budowaniu kursów i strategii e-learningowej.

E-edukacyjny proces dydaktyczny w kognitywno-konstruktywistycznej perspektywie

Wykorzystanie elektronicznego środowiska do procesu uczenia się grupowego i indywidualnego spowodowało zmiany strukturalne w procesie kształcenia, co uwidacznia się w obserwowanym przesunięciu z systemu nauczania, zawierającego określone instrukcje, do aktywnego procesu uczenia się, jak również wynika z instruktażu przedmiotowego do środowisk wzmacniających i wspierających proces uczenia się. Kształcenie online bazuje na procesach poznawczych charakterystycznych dla ogólnego procesu poznania. Wart podkreślenia jest fakt, że uczestnik kształcenia internetowego skupia swoją uwagę na różnego rodzaju bodźcach przekazywanych głównie przez ekran komputera, dlatego tak szczególną rolę odgrywają tu mechanizmy rządzące procesami uwagi i percepcji. Wykorzystuje on głównie w swej pracy czy też nauce informację multimedialną, stanowiącą zbiór różnych rodzajów informacji prezentowanych jednocześnie, tzn. pismo, grafikę, obraz statyczny i dynamiczny, dźwięk czy obraz animowany synchronizowany z dźwiękiem. W projektowaniu dydaktycznym wykorzystuje się różne kognitywne modele uczenia się, ponieważ nie wskazano na podstawie analiz percepcji informacji medialnej jednego optymalnego podejścia dotyczącego percepcji w środowisku uczenia się online. W kształceniu internetowym dostępne są technologie oraz środowisko wspierające indywidualizację uczenia się i nauczania, umożliwiające zidentyfikowanie uczących się, prezentację treści kształcenia w specyficzny sposób, jak również indywidualne monitorowanie postępu prac czy oceny wyników. Pod względem technologicznym dokonano wielu zmian usprawniających indywidualizację uczenia się w sieci, jednak do tej pory nie udało się ostatecznie wyjaśnić, w jaki sposób jednostki uczą się online, czyli jak przebiega proces asymilacji, budowania i utrwalania wiedzy.

Sposób interakcji z komputerem i wirtualną rzeczywistością to przyswajanie informacji wzrokowej i współtowarzyszące mu procesy uwagi, rozpoznawania i wnioskowania. Wypracowany przez kognitywistykę model umysłu jako systemu przetwarzającego informację doskonale nadaje się do wyjaśnienia ograniczeń poznania w sytuacji odbioru treści z ekranu komputera. Kognitywne uczestnictwo w procesie online wywodzi swą inspirację z tradycyjnego uczestnictwa w procesie uczenia się i tworzy wieloznaczeniowy kontekst społeczny, w ramach którego uczący się mają wiele możliwości prowadzenia obserwacji i uczenia się jak być ekspertem w praktyce edukacyjnej. Dzięki wykorzystaniu połączenia wirtualnego środowiska z tradycyjnymi zajęciami możliwe jest osadzenie uczących się w autentycznych sytuacjach praktycznych, stworzenie przestrzeni do działania i interakcji społecznych, co pozwala im rozwijać kognitywne umiejętności praktyków. Wprowadzenie doradców, ekspertów do procesu poznawania rzeczywistości wg A. Collinsa, J.S. Browna i S. Newmana wzmacnia u jednostki umiejętności i procesy ko-

gnitywne oraz metakognitywne. Zaproponowali też oni sześć instruktażowych metod kognitywnego uczestnictwa w procesie kształcenia: modelowanie, przygotowanie, konstruowanie, artykulację, refleksję i eksplorację (Juszczak, 2006, s. 273). Inni badacze C.J. Bonk i K.A. Kim – opracowali i poszerzyli ujęcie kognitywnego uczestnictwa o następujące umiejętności: zadawanie pytań, strukturyzację zadań, sprzężenie zwrotne wykonania i zarządzania oraz bezpośrednie nauczanie, gdy jest ono nieodzowne. Przedstawione powyżej elementy kognitywnego uczestnictwa w procesie kształcenia można wykorzystać do stworzenia efektywnego środowiska uczenia się dorosłych przy wsparciu technologii informacyjno-komunikacyjnych. Przykładowo wykorzystanie mediów do dyskusji i refleksji, wspomaganą moderacją prowadzącego może skłonić osoby uczące się do uczestnictwa w wybranych aktywnościach przez modelowanie odpowiedzi ekspertów, umożliwienie sprzężenia zwrotnego, zadawanie pytań oraz analizę błędnych rozumowań. Dzięki wykorzystaniu narzędzi wspierających współpracę, takich jak np. czat, wideo- i audiokonferencje, blogi, wiki, serwisy społecznościowe, wirtualne tablice i aplikacje do wspólnej pracy projektowej możliwa jest komunikacja i współdziałanie oraz dyskusja wybranych zagadnień w grupach. Zastosowanie nowych technologii w procesie kształcenia pomaga w tworzeniu społeczności uczących się, kreowaniu środowiska uczenia się, dyskusji i wspólnego konstruowania wiedzy. Coraz częściej uważa się, że wykorzystanie narzędzi dostępnych na platformach zdalnego nauczania czy multimedialnych programów edukacyjnych wspomaga tworzenie środowiska kognitywnego uczestnictwa. W Internecie, gdzie dominuje środowisko hipermedialne, wiedza jest znaczeniowo zorganizowana przez zwierciadlane odbicie struktury ludzkiego myślenia. Dzięki powiązaniu jednej części informacji z odpowiadającą jej inną częścią informacji następuje proces imitowania ludzkiego myślenia. Ten proces działa jak „wiedza na życzenie” i wykazuje zdolność rozgałęziania, tworząc łączniki od jednej myśli do związanej z nią wiedzy lub doświadczenia. Dlatego też odpowiednio ustrukturyzowany system hipermedialny powinien być w stanie odzwierciedlać semantyczną sieć doświadczeń lub wiedzy uczestnika procesu uczenia się, a nawet eksperta. Celem uczenia się jest modyfikowanie i poszerzanie istniejących w umyśle schematów poznawczych oraz tworzenie lub modyfikowanie sieci powiązań skojarzeniowych (linków) pomiędzy nimi. Za uproszczoną metaforę takiego modelu wiedzy można uznać sieć WWW, w której pojedyncze strony (odpowiedniki schematu poznawczego) łączą się za pomocą linków w strukturę hipertekstu, który można przyrównać do hiperstruktury wiedzy uczącego się podmiotu. Uczenie się w trybie e-learningowym stwarza nieodstępne wcześniej możliwości swobodnego dostępu zarówno do treści na poziomie przedczyli podmiotu, jak i nawiązywanie współpracy z rówieśnikami w wiedzy, czyli osobami o zbliżonych sferach najbliższego rozwoju i dzielenie się wiedzą w sposób najbardziej efektywny (Kąkolewicz 2009, s. 13). W kształceniu internetowym bar-

dzo pomocne w organizowaniu wiedzy i procesu jej przyswajania są funkcje nawigacji (przyciski nawigacyjne, mapy nawigacyjne, wskazówki z pomocą – tzw. helpy, archiwum historii aktywności itp.), zamieszczone w każdym dobrze zaprojektowanym dydaktycznym materiale edukacyjnym online. Przeciwdziałają one zagubieniu się uczącego się w dostępnych treściach oraz wskazują właściwy kierunek ich opanowywania i poznawania. Dzięki wykorzystaniu narzędzi nawigacyjnych uczący się szybko dociera do właściwych informacji, które są mu potrzebne w danej chwili, jak również wskazują mu one poziom zaawansowania oraz miejsce, gdzie zlokalizowane są w bazach danych lub bibliotekach online czy repozytoriach wiedzy. Funkcje nawigacji umożliwiają elementy kognitywnego uczestnictwa, takie jak różnorodne drogi identyfikacji, kategoryzacji i przeglądu wiedzy oraz jej segmentacji i strukturyzacji.

W badaniach kognitywistycznych możemy również odnaleźć wskazówki dotyczące konstrukcji materiałów dydaktycznych online, a szczególnie te dotyczące wpływu organizacji materiału na efektywność przyswajania wiedzy. M.E. Ellis wskazuje cztery następujące implikacje z badań kognitywistycznych dla projektantów e-edukacji:

- materiał powinien być podzielony na małe, ale posiadające znaczenie jednostki;
- stosowanie technik mnemonicznych opartych na stosowaniu animacji, ilustracji, map myśli, diagramów, stymulacji multimodalnej itp.;
- stosowanie materiału zachęcającego osobę uczącą się do aktywnego przyswajania informacji poprzez pisanie, rysowanie czy układanie treści związanych z programem nauczania;
- stosowanie wizualizacji (np. w postaci mapy myśli), prezentującej relację, w jakiej znajdują się najistotniejsze pojęcia (Ellis 1992, s. 4).

Nauczanie wspomagane komputerem i Internetem korzysta z narzędzi umożliwiających poszerzenie ludzkiego poznania, nazywanymi komputerowymi narzędziami kognitywnymi. Ułatwiają one poziom realizacji zadań kognitywnych, m.in. poprzez funkcje wspierania wykonywania zadań, hipermedia czy nawigowanie w sieci. Materiały online właściwie ustrukturyzowane umożliwiają szybkie odnalezienie poszukiwanej informacji, dostęp do źródeł wiedzy, selekcję informacji, przetwarzanie jej, generowanie nowej oraz dzielenie się nią z innymi uczestnikami, jak również wspierają indywidualny sposób uczenia się oraz kognitywne uczestnictwo jednostki.

Kształcenie realizowane na odległość, wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne, najczęściej w założeniach teoretycznych i praktyce korzysta z koncepcji konstruktywizmu. Kształcenie internetowe w dużym stopniu jest konstruktywistyczne ze względu na sposób organizacji pracy osób uczących się. Kurs e-learningowy staje się indywidualnie określaną rzeczywistością przez uczącego się, umożliwiającą mu konstruowanie na swój sposób wirtualnej przestrzeni. Nie występuje tutaj bezpośredni nadzór nauczyciela, a jedynie tylko ograniczenie wynikające z termi-

nowości kursu oraz monitorowanie wykonanej samodzielnie pracy. Punktem wyjścia w prowadzeniu procesu dydaktycznego online, zgodnie z koncepcją konstruktywistyczną, jest założenie, że uczestnik kursu jest samodzielny i aktywny podczas pozyskiwania większości informacji bazowych, szczególnie tych zamieszczonych w sieci i dodatkowych źródłach. Dlatego też proces uczenia się online polega głównie na konstruowaniu znaczeń w oparciu o udostępnione materiały e-learningowe na platformie oraz dodatkowe zasoby w sieci, jak również na komunikacji między uczestnikami kursu i osobą prowadzącą. Współczesne portale edukacyjne i platformy zdalnego nauczania zapewniają wiele różnorodnych narzędzi umożliwiających doradztwo i skuteczny bezpośredni kontakt wszystkich uczestników procesu kształcenia, jak również pracę zespołową czy projektową. W trakcie pracy zdalnej uczestnicy kursu mają możliwość:

- uzyskania umiejętności wyższego rzędu: rozwiązywanie problemów, pracy zespołowej, oceny własnych osiągnięć itp.;
- pogłębienia własnej motywacji do lepszej efektywniejszej pracy;
- bardziej otwartej ewaluacji wyników uczenia się,
- podnoszenia poziomu samoświadomości;
- lepszego radzenia sobie z przetwarzaniem informacji;
- kształtowania umiejętności posługiwania się nowoczesnymi metodami pracy zdalnej oraz poznania powiązanych z nimi technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Różnorodna i spersonalizowana aktywność uczącego się w trakcie kursu e-learningowego potwierdza konstruktywistyczne ujęcie tego procesu nauczania. W kształceniu online coraz częściej odchodzi się od transmisyjnego modelu wiedzy na rzecz modelu interakcyjnego, podkreślającego aktywność badawczą jednostki. W praktyce i teorii istnieje wiele podejść do zastosowania kursów e-learningowych najczęściej różniących się ze względu na przekaz wiedzy. Pierwsze to traktowanie tego rodzaju kształcenia jako transmisję danych i nauczanie instruktażowe, drugie podejście traktuje doświadczenia osoby uczącej się jako najważniejszy konstrukt w budowaniu wiedzy. W drugim podejściu do procesu kształcenia online, mającym swoje podstawy w koncepcji konstruktywistycznego uczenia się zadania nauczyciela koncentrują się zwykle na byciu moderatorem, przewodnikiem, zamiast skupiać się na tym, aby przekazać to, co jest przygotowane. Prowadzący powinien wskazywać, gdzie uczący się mogą znaleźć tę wiedzę i jak to zrobić. W podejściu tym rola i umiejętności prowadzącego jako e-moderatora są bardzo ważnym elementem w procesie dydaktycznym. Podkreślanie roli prowadzącego w procesie dydaktycznym online ma istotny wpływ na promowanie właściwej interakcji człowiek–komputer. Komunikacja w środowisku cyfrowym w większości przypadków odbywa się za pomocą tekstu, w przeciwieństwie do komunikacji interpersonalnej w środowisku naturalnym i społecznym. Rozwój rodzajów aktywności osób uczących się w środowisku cyfrowym powiązany jest ściśle z możliwościami technologicznymi obecnie dostępnymi

oraz umiejętnościami ich obsługi przez prowadzących zajęcia nauczycieli i e-moderatorów. W społeczeństwie informacyjnym w sytuacji, gdy mamy do czynienia z zupełnie innym uczniem niż dawniej, optymalną rolę nauczyciela wydaje się być ta zaproponowana przez L. Witkowskiego, tj. bycie intelektualny i emocjonalnym partnerem, tłumaczem i mediatorem oraz empatycznym pomocnikiem i promotorem rozmaitych sprawności i kompetencji ucznia. W różnych publikacjach Z. Kwieciński słusznie postuluje konieczność kształcenia nauczycieli w roli przewodnika i tłumacza, wykluczających zarówno autorytaryzm, jak i automarginalizację. Podobne założenia zostały zapisane w raporcie edukacyjnym *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*, w którym autorzy podkreślają, iż: „To właśnie praca i dialog z nauczycielami przyczyniają się do rozwijania u ucznia zmysłu krytycyzmu”. W raporcie tym znajdziemy także ocenę obecnego znaczenia autorytetu nauczyciela. Czytamy tam: „Relacja pedagogiczna ma na celu pełny rozwój osobowości ucznia z poszanowaniem jego autonomii i z tego punktu widzenia autorytet, w jaki są wyposażeni nauczyciele, ma zawsze charakter paradoksalny, ponieważ autorytet ten nie zasadza się na stwierdzeniu ich władzy, lecz na swobodnym uznaniu prawomocności wiedzy. To pojęcie autorytetu będzie bez wątpienia ewoluować, ponieważ od niego zależą odpowiedzi na pytania, jakie stawia sobie uczeń na temat świata, i warunkuje powodzenie procesu pedagogicznego. Ponadto we współczesnych społeczeństwach coraz częściej nauczyciele muszą przyczyniać się do kształtowania sądów i poczucia odpowiedzialności indywidualnej, jeśli chcemy, aby później uczniowie byli w stanie antycypować zmiany i dostosowywać się do nich, nie przestając uczyć się przez całe życie” (*Edukacja – jest w niej...*, s. 152). W sytuacji nieustannego rozwoju wiedzy i bardzo szybkiej zmienności treści oraz związanej z tym równie dynamicznej jej dezaktualizacji proces nauczania stopniowo będzie ewoluował w stronę metanauczania, w którym podstawowym zadaniem nauczyciela staje się przygotowanie ucznia do samodzielnego i całościowego procesu uczenia się, kształtowanie dojrzałości informacyjnej ucznia, polegającej nie tylko na uzyskaniu sprawności w wyszukiwaniu informacji w dużych źródłach informacyjnych (Internecie), ale także umiejętności jej selekcjonowania, wartościowania oraz przekształcania w wiedzę. E-moderacja staje się nowym rodzajem prowadzenia procesu dydaktycznego, szczególnie w obszarze szkolnictwa wyższego. Wykorzystując Internet do kształcenia, powinniśmy dostrzegać i zrozumieć jego potencjał edukacyjny, który różni się w znacznym stopniu od możliwości innych mediów stosowanych w edukacji. Kursy internetowe prowadzone są zwykle zgodnie z zaplanowanymi celami dydaktycznymi, które determinują aktywność i zadania wykonywane przez uczestników kursu. Dlatego też tak ważnym elementem skutecznej moderacji jest, aby e-moderatorzy projektowali strukturę dydaktyczną aktywności uczących się podczas wirtualnych zajęć, jak również planowali, jakie zadania i doświadczenia powinny zostać podczas nich zrealizowane przez uczestników.

Nurt psychologii konstruktywistycznej nabiera szczególnego znaczenia w obliczu konieczności uczenia się przez całe życie, przy założeniu, że posiadana wiedza może być wykorzystywana do tworzenia nowej. Istotną rolę odgrywa on także w sytuacjach uzupełniania wykształcenia lub dokształcania się. Konstruktywizm nie jest idealną teorią kształcenia do stosowania w e-learningu, ponieważ należy założyć, iż generalnie uczący się, którzy nie posiadają wiedzy podstawowej nie mogą wytworzyć samodzielnie nowej wiedzy, dlatego nie ma też pewności, co do stwierdzenia, że samodzielne konstruowanie wiedzy jest możliwe w każdym przypadku. Jednak teza ta wymaga dokładniejszych badań w zakresie przyswajania wiedzy w wirtualnym środowisku. Warto podkreślić, że brakuje badań, które potwierdziłyby, iż wszyscy uczący się są skłonni i zdolni do konstruktywistycznego asymilowania i przetwarzania wiedzy. Krytyka konstruktywizmu zauważa braki przede wszystkim w samym charakterze procesu poznawczego, do którego trzeba mieć nastawienie pozytywne, aby proces kształcenia był efektywny. Uzyskanie takiego nastawienia u uczących się wobec procesu poznawczego nie zawsze jest możliwe, np. może pojawić się wynikająca z jego cech charakteru postawa bierna i powiązane z nią zachowania. Tymczasem podstawowym założeniem konstruktywizmu jest utrzymanie aktywnej postawy wobec sytuacji poznawczej. Okazuje się także, że nie wszystkie sytuacje nauczania mogą być organizowane zgodnie z założeniami konstruktywizmu. W szczególności dotyczy to nacisku społecznego i organizacyjnego procesu dydaktycznego (czas pracy, oceny, świadectwa), co w wielu przypadkach stawia nauczanie konstruktywistyczne pod znakiem zapytania.

Humanistyczne teorie uczenia się – pedagogiczny kontekst kształcenia zdalnego

W niektórych kursach, a szczególnie w procesie prowadzenia zajęć online, widoczne są założenia humanistycznych teorii uczenia się, wręcz personalizmu, które przejawiają się w podkreślaniu zadania stojącego przed prowadzącym kurs/nauczycielem, jakim jest budowanie własnego „ja” osoby uczącej się. Indywidualizacja komunikacji podczas zajęć e-learningowych umożliwia nauczycielowi rozpoczęcie swojej pracy od poznania i zrozumienia osoby uczącej się, zobaczenia świata w taki sposób, jak ona go widzi, przeanalizowania kontekstu i środowiska uczenia się czy wcześniejszych jej doświadczeń edukacyjnych, życiowych i zawodowych itp. Procesy kształcenia na odległość zawierają też bardzo silny komponent emocjonalny, dlatego tak istotne staje się poznanie emocji, jakie odczuwa uczący się w związku z rozpoczynającym się kursem oraz z kontekstem, w jakim przebiega jego proces kształcenia. Celem prowadzenia zajęć nie powinna być tylko prezentacja treści czy organizacja procesu zapamiętania i ich weryfikacji, ale również stymulacja oraz pomoc uczącemu się w wydobyciu ich osobistych znaczeń i konstruktów dla niego samego. W projektowaniu dydaktycznym kur-

sów e-learningowych ważnym aspektem staje się przeanalizowanie prawidłowości uczenia się z perspektywy teorii humanistycznych. Humanistyczne teorie uczenia się swoje korzenie mają w nurcie psychologii humanistycznej zakładającej, że:

- człowiek jest unikalną całością dwóch podsystemów – psychicznego i biologicznego;
- podstawową właściwością natury ludzkiej jest rozwój ograniczony nie przez warunki zewnętrzne, ale przez czynniki wewnętrzne;
- główną siłą sprawczą ludzkiego działania jest dążenie do samorealizacji (do uaktywnienia potencjalnych szans – transgresji); człowieka nie tyle interesuje produkt, co samo przeżycie twórcze;
- z samej natury człowieka wynika, że jest on dobry, a jego działania są konstruktywne i pozytywne; jeżeli człowiek działa destruktywnie, to dlatego, że rzeczywistość w danych warunkach nie pozwala mu działać konstruktywnie (nie widzi innego wyjścia);
- zachowanie człowieka jest uwarunkowane przez terażniejszość, przez aktualne przeżycia i doświadczenia, przez to, co dzieje się tu i teraz; jak człowiek w danym momencie postrzega siebie i świat, decyduje o przebiegu procesu samorealizacji (Kozielecki, 1995, s. 95).

W środowisku kształcenia internetowego nadal aktualne pozostają także założenia dotyczące prawidłowości uczenia się, sformułowane przez jednego z propagatorów teorii humanistycznych Carla Rogersa (Rogers 1974), które brzmią następująco:

- uczenie się przebiega najlepiej i daje najtrwalsze efekty, gdy odbywa się w otoczeniu wolnym od zagrożeń. Proces uczenia się jest wzmacniany, gdy uczniowie mogą próbować doświadczać, popełniać błędy bez przewidywania krytyki i ośmieszania. Samodzielne uczenie się kształci w uczniach poczucie niezależności i polegania na sobie;
- uczenie się jest najbardziej znaczące i rozległe, gdy jest samoinicjowane oraz gdy angażuje zarówno uczucia, jak i umysł uczącego się (tzw. uczenie się całym sobą). Planowane treści i stosowanie różnych technologii jest mniej ważne, ważniejsze jest dostosowanie procesu nauczania do przeżywanego przez uczniów uczuć i jakości interakcji pomiędzy uczniami i nauczycielami;
- najbardziej użyteczne jest uczenie o tym, jak organizować proces samodzielnego uczenia się. Znakiem naszych czasów jest szybkie tempo dokonujących się zmian w różnych obszarach życia. Oznacza to, że wiedza podlega nieustannemu wzmocnieniu i modyfikacjom. Człowiek najlepiej będzie uczyć się w zmieniającym się otoczeniu.

W procesie kształcenia na odległość mamy do czynienia z dużym stopniem zindywidualizowania w jego uczestnictwie, również w procesie grupowym (np. społeczności internetowe). Materiały e-learningowe opracowywane i przekazywane w sposób uwzględniający indywidualne preferencje oraz

przyzwyczajania osób uczących się, umożliwiające samorealizację i indywidualne organizowanie środowiska uczenia się realizują założenia psychologii humanistycznej. Uczestnik kształcenia online samodzielnie zmagają się z problemami związanymi z pozyskiwaniem wiedzy i korzystania z przedwiedzy, co jest motywatorem do podjęcia działań związanych z samodzielnym konstruowaniem schematów poznawczych i budowaniem swojej struktury wiedzy. Właściwie zaprojektowane treści edukacyjne mogą przeciwdziałać zjawisku odhumanizowania kontaktów nauczycieli z osobami uczącymi się, które mogą się pojawić podczas procesu dydaktycznego, realizowanego za pośrednictwem komputera i Internetu. Jedną z prób nadania kształceniu elektronicznemu wymiaru humanistycznego jest stosowanie form mieszanych, tzw. kursów blended learning, łączących zajęcia tradycyjne bazujące na kontakcie bezpośrednim z materiałami elektronicznymi przekazywanymi na odległość, opartych na kontakcie pośrednim za pomocą multimediów. Innym rozwiązaniem jest tworzenie personalizowanego środowiska uczenia się, które powinno wykorzystywać możliwie wiele różnych środków i dróg przekazu informacji, tworzenie internetowych społeczności wspierających współpracę i komunikację podczas projektów edukacyjnych. Niemniej jednak kształcenie zdalne zawsze będzie zagrożone możliwością redukcji kontaktów interpersonalnych wyłącznie do kontaktu za pośrednictwem sieci oraz nadmiernego uproszczenia języka komunikacji, który w środowisku Internetu podlega ograniczeniom.

Z powyższego przeglądu teorii i koncepcji psychologicznych i dydaktycznych wspierających kształcenie zdalne wynika, że żadna z nich w swych założeniach nie spełnia w pełni wymogów specyfiki pracy zdalnej. Natomiast połączenie kilku podejść w projektowaniu dydaktycznym komponentów kursów zdalnych umożliwi opracowanie skutecznego procesu nauczania i uczenia się online. W kontekście rozwoju zastosowania multimediów i technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji istotne nadal pozostaje opracowanie koncepcji wyjaśniającej przebieg procesu kształcenia internetowego, jak również wskazanie modeli integrujących sferę poznawczą, motywacyjną i instrumentalną w organizacji procesu dydaktycznego.

Bibliografia

Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem J. Delorsa (1998), Stowarzyszenie Polskich Wydawców, Warszawa.

Hyla M. (2009), Przewodnik po e-learningu, Wolters Kluwer Polska, Kraków.

Juszczyk S. (2006), Nowe środki informacji w kształceniu akademickim. Ujęcie konstruktywistyczno-kognitywistyczne, [w:] Jaskot K.W. (red.), Wprowadzenie do pedagogiki szkoły wyższej, Oficyna IN PLUS, Szczecin.

Kąkolewicz M. (2009), Uwarunkowania procesu uczenia się w trybie e-learning, [w:] Dąbrowski M., Zając M. (red.), E-edukacja – analiza dokonań i perspektyw rozwoju, FPAKE, Warszawa.

Kozielecki J. (1995), Koncepcje psychologiczne człowieka, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa.

Rogers C. (1974), Freedom to learn for the 80's, Charles Merrill, Columbus.

Netografia

Ellis M.E., *Applying Cognitive Theories to Multimedia Instructional Designs*, 1992, www.elearning-reviews.org/topics/pedagogy/learning-design/1992-ellis-applying-cognitive-theories-multimedia-instructional-designs/, pobrano 08.03.2010.

Siemens G., *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age*, blogelearning 2004, <http://www.elearning.org/Articles/connectivism.htm>, pobrano 20.04.2010.

Summary

The theoretical contexts of teaching design e-learning courses

Key words: e-learning, interaction design, learning theory, instructional design, behaviorism, constructivism, humanistic psychology, cognitivism.

Learning technologies offer new opportunities to meet the rapidly growing demand for new, constructivist ways of learning (such as competency-based, collaborative or adaptive learning). The article discusses the fundamentals of use educational theory (behaviorism, constructivism, humanistic psychology, cognitivism) in instructional design e-learning courses. The author presents the role of pedagogical aspects of interaction design in online asynchronous distance education.